

ZOOLOGIA CA OBIECT DE STUDIU LA TREI FACULTĂȚI. DE LA BASARABIA LA REPUBLICA MOLDOVA

Doctor în agricultură (2000), asistent, lector și conferențiar universitar la UASM (1993–2019), doctorand, Școala Doctorală de Științe Umaniste și ale Educației, USM (2024).

Lucrări recente: *Soții Rușcinski: intelectuali români sub regim sovietic*. Invitație la dialog: cea de-a X-a ediție a Conferinței Științifice Internaționale „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine”, USM. Chișinău, vol. 7, 2024, p. 418-433; *Evitarea citării autorilor interbelici: un studiu de caz*. Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie ediția a XI-a, 2025, p. 96-97; *Două școli doctorale în domenii diferite. O experiență personală*. Articol de promovare a studiilor doctorale. Revista științifică a Universității de Stat din Moldova „STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE”. Seria „Științe ale educației”, „Psihologie”. 2025, nr. 5(185), p. 327-336; *George Munteanu (19247–2001) biobibliografie*. Editura „Lexon”, Chișinău, 2025, 160 p.

Asea TIMUȘ

Zoologia ca obiect de studiu la trei facultăți. De la Basarabia la Republica Moldova

Rezumat. În articol se prezintă evoluția disciplinei de Zoologie predată la specialitatea Protecția plantelor, din subordinea Universității Agrare de Stat din Moldova. Predarea Zoologiei avea loc fiindcă se afla la baza disciplinelor entomologice ca și Botanica la științele agricole, horticole și silvice. Evolutiv, Zoologia s-a predat la patru facultăți: Științe Agricole (1933–1940); Zootehnie (1940–1941; 1944–1976); Medicină Veterinară (1976–1989); Horticultură (1990–2022). În fiecare facultate Zoologia a fost predată de diferite cadre didactice, numele fiind determinat a celor care au predat la specialitatea Protecția plantelor din 1944 până în 2022: V.L. Grimalsky (1944–1964) de la Zootehnie; Olga. N. Hristeva ca angajată la trei facultăți: Zootehnie (1965–1976), Medicina Veterinară (1977–1989) și Horticultură (1990–1996); V.AL. Așevschi (1989) de la Medicina Veterinară; I.Șt. Lazari (1993–2000), A.M. Timuș (1994–1996, 2000–2013) în limbile română și rusă și S.I. Panuța în română (2003–2022) de la Horticultură.

Cuvinte-cheie: zoologie, entomologie, protecția plantelor, Universitatea Agrară de Stat din Moldova, Basarabia, RSS Moldovenească, Republica Moldova.

Zoology as a subject of study at three faculties. From Bessarabia to the Republic of Moldova

Abstract. The article presents the evolution of the Zoology discipline taught in the Plant Protection specialty, under the former State Agrarian University of Moldova. Zoology was taught because it was the basis of entomological disciplines, as was Botany in agricultural, horticultural and forestry. Zoology was taught at four faculties: Agricultural Sciences (1933–1940); Zootechnics (1940–1941; 1944–1976); Veterinary Medicine (1976–1989); Horticulture (1990–2022). In each faculty, Zoology was taught by different teachers, the names being determined by those who taught in the Plant Protection specialty from 1944 to 2022: V.L. Grimalsky (1944–1964) from Zootechnics; Olga. N. Hristeva as an employee at three faculties: Zootechnics (1965–1976), Veterinary Medicine (1977–1989) and Horticulture (1990–1996); V.AL. Așevschi (1989) from Veterinary Medicine; I.Șt. Lazari (1993–2000), A.M. Timuș (1994–1996, 2000–2013) in Romanian and Russian and S.I. Panuța in Romanian (2003–2022) from Horticulture.

Keywords: zoology, entomology, plant protection, Moldova State Agrarian University, Bessarabia, Moldavian SSR, Republic of Moldova.

Preliminarii. În programul specialității Protecția plantelor (infra: SPP), din subordinea Facultății de Horticultură de la Universitatea Agrară de Stat din Moldova (infra: UASM), anterior Institutul Agricol „M.V. Frunze” (infra: IA „Frunze”), făcea parte și disciplina de Zoologie agricolă (infra: Zoologia), exact ca și Botanica la specialitățile agronomice: Horticultura, Viticultura, Legumicultura, Agricultură și Silvicultura. Disciplina era necesară, fiindcă la SPP se învățau nu doar discipline entomologice cu abordare strictă a insectelor dăunătoare plantelor agricole și combaterea lor, dar și diverse animale. Acestea erau din grupa nevertebratelor (nematodi, acarieni, păianjeni, melci, limacși), vertebratelor (micromamifere rozătoare – șoarecii, popândăii, orbeții, țistarii și insectivore – cârțița, ariciul) și păsări insectivore. Astfel, Zoologia ca și Botanica, se preda la anul I, după care urmau disciplinele specializate: Entomologia generală – anul II; Entomologia agricolă și Protecția chimică – anul III; Nematodologia, Acarologia, Rozătoarele dăunătoare plantelor agricole și Protecția biologică a plantelor – anul IV.

În perioada sovietică, Zoologia se planifica în norma didactică doar a unui cadru universitar, fiindcă se preda în limba rusă. După declararea independenței Republicii Moldova, Zoologia ca și celelalte, a început să fie predată în două limbi, conform grupelor de studenți de la SPP cu studiere în română și rusă. După absolvirea mea a SPP în 1993, am fost angajată la Catedra de entomologie (infra „Entomologie”) ca asistentă și în norma didactică am avut planificate lucrările de laborator la Zoologie (1994–1996), apoi cursul în română (2000–2003) și în rusă (2000–2013). Ulterior, am întocmit istoria Catedrei de entomologie și am publicat-o sub formă de monografie în 2017 [1].

În perioada studenției, ca didactic la UASM și procesul de elaborare a monografiei, am acumulat o sumă de informații despre Zoologia de la SPP, dar neincluse în monografia din 2017, fiindcă depășea conceptul lucrării. Totodată, acest studiu are tangență cu primul didactic de Zoologie pentru SPP de la IA „Frunze” cu numele Valentin L. Grimalsky. El a fost inclusiv șeful Ca-

tedrei de zoologie din subordinea Facultății de Zootehnie (1940–1941, în evacuare, 1944–1964), apoi a fost transferat și a continuat activitățile didactice în cadrul Universității de Stat din Chișinău (infra: USC) până la decesul din 1975.

De aceea consider important să prezint datele și informațiile acumulate în ordine cronologică, fiindcă fac parte din noul proiect de cercetare în cadrul Școlii Doctorale de Științe Umanistice și ale Educației de la Universitatea de Stat din Moldova (infra: USM), intitulat „Cercetări entomologice în RSS Moldovenească (1946–1991)”, specialitatea 611.07 – *Istoria științei și tehnicii*.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Zoologia la Facultatea de Științe Agricole din Chișinău (1933–1940)

Facultatea de Științe Agricole din Chișinău a fost înființată în 1933 și sovietizată în iunie 1940, dar în această perioadă SPP nu exista. Se preda însă Zoologia aplicată și Entomologia agricolă, astfel prezint secvențe din istoria Zoologiei până la sovietizare, fiindcă despre înființarea Facultății s-a descris în subcapitolul VII: „Entomologia agricolă la Facultatea de Științe Agricole din Chișinău” [1, p. 62–66]. De aceea menționez doar catedra, durata, didacticii și principalele subiecte.

Catedra de zoologie ca număr a fost a șasea și în cadrul ei făcea parte Laboratorul de zoologie aplicată, entomologie și piscicultură. La Chișinău, predarea acestora avea loc primii doi ani, iar didacticii au fost Constantin Motăș – profesor, V. Anghelescu – asistent onorific, Theodor Oprea – preparator, V. Arventiev – laborant, Alexandru V. Rușcinski [2, p. 418–433], după absolvirea din 1936, – asistent entomolog ajutător. Al.V. Rușcinski a fost studiat mai detaliat decât toți, fiindcă era originar din Chișinău și din cei care au rămas să activeze la instituție după sovietizarea din 1940, dar mobilizat la front și dispărut în octombrie 1944. Programul analitic la Zoologia aplicată conținea subiecte pentru studiu cu teme extinse – Protozoarele (la general) și cele parazite la om și animalele domestice; Platode, Nematode și Anelide; Insecte (cel mai

extins – clasificare, biologie, reproducere și metamorfoză); Combaterea lor. Cu teme succinte – Celenterate și Spongieri, Vermidieni, Miriapode.

1. Zoologia la Facultatea de Zootehnie de la Institutul Agricol „M.V. Frunze” din Chișinău (1940–1941, 1944–1976)

Zoologia în 1940–1941. Din analiza a două dosare pe numele lui V.L. Grimalsky, primul de la Arhiva Academiei de Științe a Moldovei [3, f. 15] și al doilea de la Universitatea de Stat din Moldova [4, f. 110], a devenit posibil de aflat denumirea primei catedre sovietice la care s-a predat Zoologia și a primului cadru didactic. Denumirea a fost scurtă: Catedra de zoologie și didactic la Zoologie fiind V.L. Grimalsky, după care în iunie 1941 s-a evacuat cu instituția în or. Frunze și a continuat activitatea la Institutul Agricol din Kirghizia până în 1944. În toamna anului 1944, IA „Frunze” a revenit din evacuare, inclusiv Grimalsky, continuând ca șef al Catedrei de zoologie din cadrul Facultății de Zootehnie (1944–1964).

În perioada lui Grimalsky (1944–1964), au fost prezentate 16 rapoarte pe catedră (separat de facultate), cu volumul de pagini între trei (1957–1958) și nouă pagini (1948–1949). Pentru anii 1953–1954, 1960–1961, 1961–1962, 1963–1964, rapoartele lipsesc. Grimalsky, totodată, avea în subordinea catedrei Stațiunea experimental-biologică de piscicultură (infra: SBEP), și ca director prezenta alte rapoarte. În fondul citat apare primul raport de la SBEP pe 209 pagini (1947), dar inclus cu alte trei stațiuni – Piscicultură, Fitotehnie și Zootehnie. Apoi, au fost întocmite rapoarte doar pe Catedră plus SBEP pe cinci ani: 1957–1961, iar ca număr de pagini – de la 165 (1957) până la 378 (1960). Numărul de pagini ale rapoartelor pe catedră sunt obișnuite (3–9 pagini), dar pe SBEP impresionat de mult, tomuri adevărate. Pe baza lor, se poate explica numărul redus de articole științifice publicate de V.L. Grimalsky în anii 1944–1964, fiindcă întocmea rapoarte administrative în loc de articole științifice.

Pentru comparație expun numărul rapoartelor și de la catedra de interes – Protec-

ția plantelor, fiindcă se predă Zoologia: un raport în 1961 pe 191 de pagini. A doua catedră – Medicina veterinară, sau cea pe baza căreia s-a fondat Facultatea de Medicină Veterinară (infra: Facultatea MV) în 1976 și s-a predat Zoologia pentru SPP: în total șase rapoarte începând cu anul 1946 pe șase pagini, apoi pe anii 1957–1958 pe 19 pag., în 1959–1960 pe 29 pag., în 1960–1961 pe 30 de pag., în 1962–1963 pe 22 de pag. și 1966–1967 pe 12 pag. Diferența este evidentă.

Concomitent cu rapoartele anuale despre activitatea catedrelor au fost predate în arhivă și procesele-verbale de la ședințele catedrelor. Astfel, de la Zoologie a fost transmis un dosar din șapte pagini (1962), iar după comasare, respectiv cu denumirea Catedra de Anatomia animalelor agricole și zoologie, încă două, în 1966 (15 pag.) și în 1968 (20 pag.). Catedra de medicină veterinară a transmis în arhivă șase dosare cu procese-verbale: în 1958–1959 (20 de pag.), 1959–1960 (35 de pag.), 1962–1963 (22 de pag.), 1963–1964 (39 de pag.), 1965–1966 (26 de pag.) și 1966–1967 (21 de pag.).

Aceste rapoarte despre activitățile catedrelor și unele evenimente discutate la ședințe și protocoale oficial, demonstrează atitudinea șefilor față de obligațiile administrative, care sunt altceva decât cele științifice. Mă refer la întocmirea documentelor, păstrarea și transmiterea în arhive. Spre exemplu la Entomologie / Protecția plantelor, rapoartele anuale le întocmeau șefii de catedre și le „băteau la mașină” laboranțele. Procesele-verbale de la ședințele catedrei, care erau mai frecvente decât rapoartele anuale, în perioada activității mele le întocmeam personal, fiindcă șeful catedrei era și președinte, respectiv era necesar și un secretar, acela fiind eu. De aceea, cunosc procesul din propria experiență, pentru unii dificil de respectat.

Ca și o concluzie la perioada „Grimalsky” menționăm că, din 1944 până în 1965, au existat trei catedre separate în subordinea Facultății de Zootehnie: anatomia animalelor agricole, fiziologia animalelor și zoologia [5, f. 11]. În 1964, V.L. Grimalsky a demisionat de la IA „Frunze”, astfel s-a produs comasarea de catedre.

Unirea catedrelor de la Facultatea de Zootehnie. Catedra de Anatomia animalelor agricole s-a unit cu Fiziologia animalelor agricole, din care a rezultat Anatomia și fiziologia animalelor agricole și cu această denumire apare în raportul pentru anul 1964–1965 și procesele-verbale de la ședințele desfășurate în anul 1965 [5, f. 8-81]. În anul următor a avut loc o altă unire, și anume: Catedra de Anatomie cu Zoologia, din care a rezultat Anatomia animalelor agricole și zoologie [4, f. 10 și 88], și cu această denumire a funcționat zece ani (1966–1976). După unire, sau după demisionarea lui Grimalsky, cadru didactic la Zoologie devine Olga N. Hristeva, care a activat la catedra din subordinea Facultății de Zootehnie pe parcursul a 12 ani (1965–1976).

Ihtiologii Hristeva și Grimalsky. Olga N. Hristeva, presupun că a avut tangența profesională cu Valentin L. Grimalsky, protagonistul acestui studiu detaliat, după cum urmează.

Tangența I: Hristeva a fost studentă la USC, în anii 1953–1960, din care rezultă că s-ar fi înmatriculat la 15 ani, fiind născută în 28 martie 1938. Grimalsky, la USC, a fost activ de două ori ca profesor și șef de catedră (1952–1953, apoi 1957–1975), din care rezultă că inevitabil Olga N. a fost studenta lui.

Tangența II: Hristeva a fost pasionată de piscicultură, exact ca și Grimalsky: a predat Zoologia, dar specializat în ihtiologie.

Tangența III: Hristeva, după cum s-a menționat în sursa citată anterior, „*Învățămantul medical veterinar superior din Chișinău...*” [6, p. 106], în anii 1960–1964, a fost colaborator științific inferior la Gospodăria Piscicolă din Chișinău, care se afla în subordinea IA „Frunze”, iar director era același profesor V.L. Grimalsky.

Tangența IV: Hristeva, în anii 1964–1968, era doctorandă la Zoologie și a susținut teza de doctor în științe biologice (1970), doar că momentan nu se poate afla cine a fost conducătorul ei științific, exact cum nu se cunosc doctoranzii lui Grimalsky. În 1964, șeful Catedrei de zoologie din subordinea Facultății de Zootehnie, încă era profesorul Grimalsky, iar din 1966 catedra lui s-a unit cu Anatomia animalelor agricole.

Tangența V: Hristeva, în anii 1968–1978, a avansat de la asistentă până la conferențiar universitar la Catedra de Anatomia animalelor agricole și zoologie. Astfel, în zece ani a trecut concursul pentru a ocupa patru posturi: asistentă, lector, lector superior și docent / conferențiar. Respectiv, de la vârsta de 40 de ani posibil că acționa în direcția viitorului habilitat și profesor universitar.

2. Zoologia pentru SPP la Facultatea de Medicină Veterinară (1976–1989)

În 1976 s-a înființat Facultatea de Medicină Veterinară și evoluția ei nu prezintă interes în context, decât catedra în cadrul căreia s-a predat Zoologia pentru SPP și didacticii. Primele trei catedre au fost: veterinară, anatomia animalelor agricole și zoologia, clinica veterinară [6, p. 29]. Respectiv, Olga N. Hristeva s-a transferat cu Catedra de Anatomia animalelor agricole și zoologie de pe str. Alexei Șciusev, la noua facultate de pe str. Serghei Lazo, nr. 1. Anume pe această adresă poștală am învățat Zoologia când eram studentă „sovietică” la SPP, în anul I, semestrul II (1989), limba de predare fiind rusa.

Ulterior, la Facultatea de Medicină Veterinară, după cum a menționat primul decan Eugen Zgardan în interviul susținut cu profesorul Valeriu Enciu în anul 2009 [7, p. 165]: „... pe parcursul anilor am organizat șase catedre”. Din respect pentru Valeriu Enciu, cu care am avut o tangență profesională [8, p. 165], menționez că domnia sa a început activitatea didactică și de cercetare științifică anume la Catedra de Anatomia animalelor domestice din subordinea Facultății de Medicină Veterinară [6, p. 122-127], iar în anii 1993–2011 a fost șeful acestei catedre. Profesorul universitar Valeriu Enciu continuă să activeze la Facultatea de Medicină Veterinară până în prezent. În 2011, cele șase catedre ale facultății nominalizate se numeau: epizootologia, parazitologia, terapia, obstetrica și chirurgia, anatomia animalelor domestice, zooigiena. După cum se poate sesiza „Zoologia” a dispărut, dar posibil că disciplina se preda la o catedră din subordinea Facultății

de Zootehnie, în curs comun, așa cum am auzit și eu Botanica, în 1988, împreună cu colegii de la Facultatea de Agronomie și Horticultură.

Clădirea de pe str. S. Lazo. Nu știam nimic despre valoarea istorică a clădirii în care, în anul I, ni se stocau date sovietice și nicidecum țariste sau regale. Clădirea din discuție, de pe str. S. Lazo, colț cu str. Pirogov, în prezent Mihail Kogălniceanu, reamintește de soarta vitregă a noastrei *Alma-Mater* UASM, cu aproape 90 de ani de existență. În sens că *Alma Mater*, a început de la Facultatea de Științe Agricole (1933) și a ajuns până la UASM (2022). Această clădire, ca și cea a Sfatului Țării, a fost distribuită instituției istorice, cu denumirea inițială de „Școala de fete și băieți”.

Conform informațiilor disponibile pe site-ul oficial al Institutului Național al Justiției [9], care expun cele mai reprezentative date istorice: Duma orășenească din Chișinău în 1913 a adoptat „Proiectul de introducere a învățământului primar general în Chișinău în perioada 1914–1923”. În punctul I din „Proiectul” din 1914, s-a stipulat construcția unei clădiri pentru Școala primară de băieți nr. 1 și fete nr. 5. Construcția clădirii a durat doi ani, 1914–1916. În anii 1929–1941, în clădire s-a organizat Casa copilului „Regina Maria”, adică un orfelinat. Despre anii 1941–1946, detalii despre utilitatea clădirii lipsesc, iar în 1946, la IA „Frunze” s-a înființat a cincea Facultate, dar cu cea mai lungă demunire: Facultatea de Perfecționare a Cadrelor de la Conducerea Colhozurilor, Sovhozurilor și Specialiștilor din Agricultură [9]. În 1976, a avut loc înființarea alteia, și anume Facultatea de Medicină Veterinară, care a funcționat în subordinea IA „Frunze” (până în 1991), apoi UASM (până în 2006), cu catedre inclusiv în incinta respectivă. Catedrele din subordinea Facultății de Medicină Veterinară au fost dislocate pe str. Mircești, nr. 45, iar clădirea istorică cu diversă destinație a fost transmisă în gestiunea Institutului Național al Justiției.

Cadrelle didactice de la Catedra de Zoologie de pe str. S. Lazo. Colectivul Catedrei de Anatomia animalelor agricole și zoologie de

la Facultatea de Medicină Veterinară, nu face obiect de studiu în această cercetare, de aceea menționez doar cadrul didactic cu care am trecut eu Zoologia. Se numește Valentin Al. Așevschi și în 1989 era doctor în științe la specialitatea „Zoologie” (1974) și lector superior [10, p. 155-159]. Despre domnia sa am de relatat două situații (una negativă și alta pozitivă), numite simbolic: „Așevschi și studentul nerușinat”, iar a doua „Așevschi și studenta dactilografă”.

Explic situația „Așevschi și studentul nerușinat”. Zoologia era și este o disciplină complicată și grea la însușire, iar profesorul Așevschi era sever, astfel colocviul devenise o problemă să fie obținut din prima încercare. Un coleg de-al nostru, fără a-i reține numele, la fentat pe profesorul Așevschi astfel: a schimbat pagina din matricula lui cu a unui coleg, care deja obținuse colocviul. Studentul obraznic, demonstra profesorului că a fost „gafa” lui că nu i-a trecut «зачем-ул» în borderoul de examinare, care se prezenta la decanat. Profesorul s-a mirat mult de „gafa” sa și întâmplându-i-se prima dată nu s-a „prins” și i-a trecut „colocviul” din matricula străină în lista grupei. Am memorat și locul unde mi-a povestit cu mare haz fapta lui „eroică” (stația de autobuse de lângă actuala clădire a bisericii de pe str. Mircești), fiindcă m-a impresionat mult și negativ. La sfârșitul anului 1989 a fost exmatriculat. Întâmplarea profesorului Așevschi cu studentul nerușinat mi-a fost de mare și bună învățătură în cariera didactică, în sens că nu am uitat ce studenți pot apărea și mereu am fost atentă la notițele din registru, borderouri și alte documente didactice.

Explicații la situația „Așevschi și studenta dactilografă”. La primul curs și după apel Așevschi a întrebat dacă este cineva dintre studenți care poate dactilografia la mașină și eu am ridicat mâna. Am fost condusă în cabinet și a pus în fața mea un manuscris pe care trebuia să-l dactilografiezi la fiecare curs și laborator. Acum știu că manuscrisul era un îndrumător metodic, care trebuia să-l prezinte în regim de urgență, respectiv eu să-l tipăresc la timp. Am memorat mașina mecanică, fiindcă era total depășită

fizic, eu învățând a „bate la mașină” electrică, la primăria și sovhozul din satul natal Bravicea. La sfârșitul cursului am primit colocviul la Zoologie, conform terminologiei moderne – „din oficiu”, dar cursurile lui Așevschi și laboratoarele cu un tânăr asistent, nu le-am trecut ca studentă. De aceea, disciplina a fost „ciudată” și foarte nedorită de mine, dar M. Busuioc neștiind adevărul m-a încurajat pe baza experienței lui: „Așa este la început, greu și fiecare a trecut prin astfel de îngrijorări”.

3. Zoologia pentru Pomilegumicultură în clădirea Facultății de Agronomie (1977–1985)

Din 1944 până în 1977, toate disciplinele de la SPP, printre care și Entomologia, au avut mai multe adrese poștale din cartierul simbolic „Sfatul Țării”. Adresa exactă pentru fiecare disciplină nu poate fi stabilită, fiind cunoscut, la general, doar că toate erau situate la parter: str. Sadovaia / Livezilor, nr. 111, în perioada 1944–1974; str. S. Lazo și Nicolai Ostrovski, în perioada 1972–1977. Astfel, corpul didactic de la IA „Frunze”, într-un fel, era în vecinătate și nu existau probleme la deplasarea studenților de la o clădire la alta în timpul programului de studii. În 1977 însă, SPP de la Pomilegumicultură a trecut cu sediul în clădirea nouă a Facultății de Agronomie de pe str. Nicolai Gribov, cu această denumire până în 1992, apoi str. Mirești, nr. 42, sau în jargonul toponimic, la „Petricani”. Zoologia din cadrul Catedrei de anatomie și zoologie din subordinea Facultății de Medicină Veterinară a rămas pe str. S. Lazo. Convenea la toți, fiindcă o sală liberă pentru o disciplină de la anul I, care se termina cu «зачѐм» /colocviu și nu examen, adică nu prea importantă cum se considera în trecut, nu exista pe str. N. Gribov. De aceea, cum se desfășura Zoologia la distanță, la fel, nu prea interesa.

De la penultimul șef de catedră al Entomologiei, Mihail Busuioc, am aflat însă cum Zoologia a fost „adoptată” de entomologi și a devenit a „noastră”, sau de ce a trecut în 1977 de pe str. S. Lazo la „Petricani”. Răspunsul: a trecut după includerea în uzul IA „Frunze” a noilor clădiri din cartierul „Petricani”, și mai concret la parterul clădirii Facultății de Agronomie.

4. Zoologia pentru SPP de la Pomilegumicultură (1985–1991) și Horticultură (1991–2022) în clădirea Facultății de Economie

Peste cinci ani, sau în 1982, în cartierul „Petricani” s-a inclus în uzul IA „Frunze” ultima clădire, pentru Facultatea de Economie [11]. SPP atunci se afla la parterul clădirii Facultății de Agronomie, iar șeful Entomologiei era Ana Gr. Rebeza, în relații foarte bune cu rectorul (1963–1982) Gherasim Rudi, dar sensibile cu colegii de la Catedra de Fitopatologie. Astfel, la insistența ei și promisiunea anterioară a ex-rectorului Rudi, în 1985 Rebeza a obținut ulterioara relocare a Entomologiei din cadrul SPP: de la Agronomie la ultimul nivel, al VI-lea, sau în colțul nordic al clădirii pentru Economie. Clădirea, de tip sovietic: lungă, largă, înaltă, cu geamul în cabinetul șefului lat cât tavanul, iar ușa în jumătate. Detalii despre lungimea coridoarelor de la etaje până la separarea pe catedre (1994): privind un om de la capătul sudic spre cel din nord, omul devenea mic ca o vrabie, sau un punct negru. Unii studenți supărați pe nereușitele lor la învățătură lăsașu pe pereți și amprenta tălpilor, fiindcă cabinetele șefilor, didacticilor și laborantelor, erau la distanțe mari, astfel zgomotele nu se auzeau. Anume în clădirea „gigantică” s-a găsit într-un sfârșit loc și pentru „străina” Entomologie de la Pomilegumicultură cu sediul la Agronomie. Zoologia însă se preda tot la Facultatea de Medicină Veterinară de pe str. S. Lazo.

În 1986 a avut loc schimbarea șefilor de catedră: Ana Gr. Rebeza (neagreată de noul rector Valentin Ungureanu) a fost înlocuită de Vladimir V. Gulii [1, p. 110–111]. Noul șef a preluat și Zoologia pentru SPP, pe care o preda Olga N. Hristeva în edificiul de pe str. S. Lazo, dar în timp se crease o situație neadecvată. Situația s-a format în ultimii cca zece ani, și anume din cauza deplasării complicate de la „Petricani” la adresa de „S. Lazo” – întârzieri la cursuri și absențarea studenților. Evident, apăreau pretenții de la cadrul didactic responsabil de curs către „curatorul” grupei (decanul de an), șeful catedrei de bază (Entomologia), inclusiv decanat. Pentru a evita inconveniențele disciplinare, V.V. Gulii,

deja de doi ani șeful Entomologiei de la nivelul VI a clădirii pentru Economie, a soluționat problema cu Olga N. Hristeva, pensionată de la Facultatea de Medicină Veterinară din 1988.

Olga N. Hristeva; era originară din or. Usuriisk, reg. Primorsk, Federația Rusă (infra: FR) și de etnie rusă exact ca și Gulii, care era la fel din afara RSS Moldovenești (infra: RSSM): or. Troițk, reg. Celeabinsk, FR. Astfel, Hristeva, colega, concetățeanca de RF și liberă de catedra „natală” de pe str. S. Lazo, a fost de acord ca din 1990 să predea Zoologia la SPP din cadrul Facultății de Pomilegumicultură, localizată pe str. N. Gribov, clădirea Economiei. La început, activitatea Zoologiei se desfășura într-un ex laborator de chimie, fiindcă Hristeva – nu doar șefă pe disciplină, dar era și o bună specialistă, iar limba de predare cum nu se putea mai bine – rusă.

Gulii și Busuioc. Ulterioara schimbare a fost în decembrie 1992, când unicul entomolog și conferențiar român din perioada sovietică Mihail N. Busuioc [1, p. 158-160] a fost ales prin concurs șef la Entomologie. Situația didacticilor ruso-lingvi, printre care și Olga N. Hristeva, s-a modificat. Noul șef era de etnie română și, cel mai important, apăruse necesitatea, din octombrie 1991, de a se preda toate disciplinele în două limbi, rusă și română, inclusiv Zoologia. A început demisionarea pensionarilor de alte etnii (rusă și ucraineană), doar Hristeva a rămas să predea Zoologia în ambele limbi, fiindcă a depus efort pentru a învăța limba română.

Astfel, la angajarea ca laborantă la Catedra de entomologie în 1993, responsabil de Zoologie în ambele limbi, română și rusă, era doctorul și conferențiarul Olga N. Hristeva [6, p. 122-127]. Totuși, și ea a renunțat la predarea în română, auzind personal argumentarea ei: „Am încercat, dar nu mi se reușește în *moldovenește*, chiar dacă am învățat la cursuri această limbă, dar în 20–30 de minute eu termin să dictez tema în conspectele studenților, dar după aceasta nu pot continua dialogul cu ei, de aceea eu renunț la cursurile în moldovenește”. Comparativ cu alți didactici non români de la Entomologie, Hristeva a renunțat la disciplină fără comentarii negative împotriva situației lingvis-

tice create. Totodată, repet, că a fost unica care, cel puțin, a încercat să învețe româna la cursurile organizate la UASM, pentru a se menține în didactică după pensionare, prin cumul. Însă limba română a disponibilizat-o și de la această catedră, specialitate și universitate.

După renunțarea Olgăi N. Hristeva să predea Zoologia la grupa română, șeful catedrei M. Busuioc, l-a invitat pe dr. Ion Șt. Lazări [1, p. 151], iar lucrările practice de laborator le-a inclus în norma mea didactică, avansând ca asistentă. A durat doi ani (1994–1996), urmând studiile post universitare la doctorat (1996–2000). După revenire, Olga N. Hristeva și Ion Șt. Lazări, nu mai erau la catedră, de aceea am preluat Zoologia cu predare în ambele limbi. Totodată, s-au produs alte schimbări ale disciplinei: a sporit numărul de ore (cifrele nu le-am memorat); denumirea completată cu *agricolă*, din care a rezultat Zoologia agricolă; evaluarea cursului – de la colocviu cu calificativul „admis”, la examen cu notă clasică.

Totodată, la Entomologie au fost angajați alți absolvenți ai SPP, ei fiind: Ion Musteață, Sergiu Panuța, Maria Costru (Magher), Eduard Gavdiuc, inclusiv ca laborante și cu perspectivă în didactică – Mariana Vataavu (Burciu), Dina Tropoțel (Lupancu) și Irina Mihailov. Din tânăra echipă doar Sergiu Panuța a continuat cu succes didactica, avansând în cercetare – doctor în științe biologice și în didactică – conferențiar universitar. Astfel, S. Panuța a preluat cursul și laboratoarele de la Zoologia agricolă în limba română, fiind activ până în prezent. Ultima, despre noi cei mai longevivi la Zoologie: ambii am fost absolvenți a SPP din două promoții (personal în 1988–1993, iar colegul în 1995–2000), dar evaluați diferit: eu la Zoologie – colocvial de V. Așevschi în 1989, iar Sergiu Panuța la Zoologia agricolă, de I. Lazări în 1996 cu notă la examen.

Alte discipline după Zoologia agricolă formate la SPP. Explicațiile detaliate sunt expuse pentru a se afla cum am devenit noi și „zoologi”, nu doar entomologi. Totodată, au urmat și alte discipline noi înființate, ca exemplu în norma mea didactică – „Entomologia tehnică” și „Ecologia insectelor”. La toate am lucrat din

greu ca și pentru Zoologia agricolă, însă numai după 3–4 ani de predare (când începu-se să-mi și placă disciplinele), primele două au fost desființate. Zoologia, foarte complexă și complicată, dar cu ore planificate foarte puține, de aceea a fost redenumită în Zoologia agricolă, ca să ne distanțăm de știința fundamentală și să ne apropiem de profilul agricol.

În context se încadrează o altă experiență personală, din care am mai învățat ceva. La întâlnirea cu entomologii de la Universitatea de Științe Agricole din or. Novi-Sad, Serbia, în 2006, am discutat despre activitățile fiecăruia. Sârbii auzind că avem planificate în norma didactică câte 9–10 discipline s-au uitat mirați la mine, la care le-am răspuns: „Totul este învățabil”. Din dialogul cu sârbii, apoi cu un ceh și un polonez (alte experiențe de la UASM), am înțeles că instituțiile de cercetare și învățământ din Republica Moldova, trebuie să aparțină universităților, iar didactica să fie în paralel cu cercetarea. Ca rezultat se reduce norma didactică, dar sporește calitatea predării disciplinelor, și perspectiva de a dispărea jargonul sovietic: «Специалист широкого профиля, но узкого знания» / „Specialist cu profil larg, dar cunoștințe înguste”. Generațiile sovietice de la Horticultură nu acceptau abordarea și promovarea concepției europene, dar la întocmirea acestui articol, în iunie 2025, aceasta deja este istorie, fiindcă reformele din învățământul superior din Republica Moldova au avut loc și evoluează bine.

Literatura în domeniul Zoologiei agricole. În scurta explicație despre cum a ajuns Zoologia pentru SPP la Entomologia din edificiul de pe str. Mircești, se încadrează și literatura pentru disciplina în discuții. În perioada sovietică exista unicul manual – „Zoologia nevertebratelor”, autor fiind Valentin Al. Dogheli, reeditat periodic și distribuit centralizat în toate universitățile din URSS [12]. Manualul este de foarte bună calitate ca și conținut științific, dar totuși în limba rusă. Astfel, șeful catedrei M. Busuioc, pentru încurajare și nerefuzarea disciplinei „ciudate și nedorite” de mine, mi-a oferit dicționarul rus-moldovenesc din 1969 [13], elaborat sub egida Institutelor de Zoologie

și de Limbă și Literatură ale Academiei de Științe din RSSM.

Ulterior, am adus la catedră și la Biblioteca Republicană a UASM mai multe exemplare de cursul / manualul „Zoologia nevertebratelor”, autor Horia Bunescu [14], profesor la Entomologia de la Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară din Cluj-Napoca, pentru care îi mulțumesc și în context pentru donația generoasă. Exemplarul meu îl păstrez în biblioteca personală, iar dedicația o includ în articol fiindcă mă onorează: „*D-nei Dr. Asea Timuș, o mare iubitoare a Lumii Animale, pasionată de dezlegarea misterele și tainelor pe care încă le mai ascunde și de care ne leagă atât de multe. Cele mai alese gânduri și urări de sănătate, succese profesionale și cu ocazia Sf. Sărbători de Paști „Christos a-nviat!”*”. Semnătura – Horia Bunescu, Cluj-Napoca, 19.04.2002 și mulțumesc Stimate Coleg Horia, pentru darul pe care îl păstrez cu respect pentru tine. Entomologii de la Chișinău și Cluj-Napoca, Zoologia agricolă. Disciplină, învățată și predată doar pentru a corespunde obligațiilor de serviciu, dar în prezent servește la completarea istoriei despre știința entomologică din perioada sovietică, Zoologia fiind primul „strat din temelie” ei.

Enciclopedia zoologică a lui Ștefan P. Țurcanu. În contextul literaturii zoologice menționez un regretat profesor responsabil de Zoologie la Facultatea de Zootehnie cu numele Ștefan P. Țurcanu. Specializarea dr. hab. conf. univ. Țurcanu nu o cunosc, dar expun o întâmplare cu nuanță editorială pe temă zoologică, din care ne-am cunoscut ca și colegi de UASM și, recunosc, m-a onorat. Cunoștința a avut loc până în 2005, când Șt.P. Țurcanu a întocmit o enciclopedie bilingvă din domeniul zoologiei generale și erau necesare recenzii ca să fie considerată lucrare științifică. Știind că la SPP se predă Zoologia agricolă, s-a adresat să-i întocmesc o recenzie. Aveam deja o „pruină” de experiență în astfel de exprimări, de aceea cu respect am întocmit-o. Concomitent cu recenzia se cerea să fie recomandată și de un Consiliu științific, astfel s-a adresat la Facultatea de Horticultură, la care am prezentat laudațiile și am îndemnat colegii să voteze pozitiv.

Evoluția enciclopediei și publicarea într-o tipografie oficială cu obligații de a prezenta exemplarele stabilite prin lege la Biblioteca Națională a Republicii Moldova, nu cunosc, fiindcă nu apare în baza de date. Enciclopedia profesorului Țurcanu nu este citată nici în biografia lui, publicată în 2011 în volumul despre istoria Facultății de Zootehnie și Biotehnologii [15, p. 38-39]. Apare însă o confirmare indirectă și expun un fragment semnat de dr. conf. univ. Ion Valer Xenofontov: „*Profesorul universitar Ștefan Țurcanu, doctor habilitat în științe biologice (1996), cadru didactic la Facultatea de Zootehnie și Biotehnologii a Universității Agrare de Stat din Moldova, este autorul unei enciclopedii bilingve unice în lume, consacrate curiozităților din lumea animalelor, editate în anul 2006 și redactate științific de academicianul Ion Toderaș, directorul Institutului de Zoologie al Academiei de Științe a Moldovei. Cu permisiunea savantului Șt. Țurcanu am spicuit 10 curiozități din cele circa 2 500 pe care le-a depistat și descris cu interes sporit*” [16, p. 89-92].

Regret că nu am intrat în posesia unui exemplar pentru a repeta laudațiile și în context, dar când s-a adresat pentru recenzie și prezentare la consiliul facultății am fost mândră că eram puțin „zoolog” și recunoscută de un coleg mai învârstă, mai experimentat și de la altă facultate. În scurta colaborare profesională, am aflat că soția lui, Ludmila, era nepoata mămicăi de pe verișoara ei primară Natalia M. Veveriță (născută Grigorcea în Bravicea, r-nul Călărași – baștina mea). Aceasta ne-a apropiat și mai mult, astfel când ne întâlneam, inclusiv la Bravicea, ne bucuram de discuții socratice.

La final, revin la cei doi zoologi specializați în ihtiologie – Valentin L. Grymalsky (Facultatea de Zootehnie) și Olga N. Hristeva (Facultatea de Zootehnie, Facultatea de Medicină Veterinară). Am revenit ca să accentuez că ei m-au ajutat în prezent, exprimându-mă în limba „noastră” zoologică, „să Țes o pânză ca o păienjenică, și cu străduința ca să nu scap vre-un ochi pe la mijloc” despre Zoologia de la SPP. Disciplina predată în cca 90 de ani la patru facultăți de la UASM: Științe Agricole, Zootehnie, Medi-

cină Veterinară, Pomilegumicultură /Horticultură, inclusiv de entomologi de la Horticultură prin conjunctura didactică – completarea normei didactice cu un număr de ore stabilite prin lege.

Concluzii. Perioadele în care s-a predat disciplina de Zoologie agricolă pentru SPP din cadrul Facultății de Horticultură de la ex UASM, au fost trei: Basarabia din cadrul României întregite (1933–1940), RSSM (1944–1991) și Republica Moldova (1991–2022).

Facultățile la care s-a predat Zoologia pentru SPP au fost patru: de Științe Agricole (1933–1940); Zootehnie (1944–1975); Medicina Veterinară (1976–1989), Pomilegumicultură (1989–1991) și cu noua denumire Horticultură (1992–2022). În fiecare perioadă disciplina a fost numită astfel: Zoologie aplicată (1933–1940), Zoologie (1944–1995) și Zoologie agricolă (1996–2022).

Clădirile și adresele poștale în care s-a predat Zoologia au fost pe cinci străzi din Chișinău: la Facultatea de Științe Agricole, str. Sf. Vinere (ulterior Sadovaia /Livezilor), în prezent Alexe Mateevici, nr. 111 (1933–1940); la Facultatea de Zootehnie, str. A. Șciusev, nr. 103 (1944–1976); la Facultatea de Medicină Veterinară, str. S. Lazo, nr. 1 (1977–1988); la Facultatea de Economie, str. Mircești, nr. 42 (1989–2022).

Didacticii care au predat Zoologia la SPP, au fost de la trei Facultăți: de Zootehnie V.L. Grimalsky (1944–1964) și Olga N. Hristeva (1965–1976); de la MV Olga N. Hristeva (1977–1988) și o perioadă scurtă V.Al. Așevschi. După preluarea Zoologiei în cadrul Catedrei de entomologie (1989), cadrele didactice au fost: Olga N. Hristeva, în rusă (1989–1996); Ion Șt. Lazări și Asea M. Timuș în română (1993–1996); cei din echipa tânără, dar nu este posibil de precizat cine și când (1996–2000); Asea M. Timuș în limbile rusă și română (2001–2013); Sergiu Pănuța în română (2001–2022).

Cronologia cu conținut complicat despre Zoologia de la SPP, poate fi aplicată pentru istoria oricărei alte discipline de la ex UASM, fiindcă sunt expuse perioadele de fondare și dezvoltare a Facultății de Științe Agricole (1933–1940)

/ Institutului Agricol „M.V. Ftrunze (1940–1941; 1944–1991) / UASM (1991–2022); denumirile facultăților cu profil biologic (Zootehnie, Medicină Veterinară, Agronomie, Horticultură); edificiile și adresele juridice ale catedrelor; numele unor cadre didactice. Astfel, biografiile didacticilor de interes științifico-istoric pot fi completate cu aceste date.

Referințe bibliografice:

1. Timuș, Asea; Croitoru, Nichita; Mihailov, Irina. *Cadre didactice din domeniul entomologiei agricole. Istorie și contemporaneitate*. UASM – Catedra protecția plantelor / Ed.: Constantin Manolache; resp. ed.: Ion V. Xenofontov; Chișinău: Tipografia Ilise, 2017, 378 p.
2. Timuș, Asea. *Soții Rușcinski: intelectuali români sub regim sovietic*. Invitație la dialog: cea de-a X-a ediție a conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine”. Chișinău. Vol. 7, 2024, p. 418-433.
3. Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei. F. 1, inv. 1, d. 405.
4. Agenția Națională a Arhivelor, F. 1933, inv. 2, f. 11.
5. Arhiva Universității de Stat din Moldova, F. 1, inv. 1, d. 714.
6. Popovici, Mihail; Enciu, Valeriu; Donica, Gheorghe. *Învățământul medical veterinar superior din Chișinău: 50 de ani: 1974–2024*. Chișinău: Tipografia Arva Color, 2024, p. 106.
7. Enciu, Valeriu; Donica, Gheorghe. *Prima promoție de medici veterinari absolvenți ai Universității Agrare de Stat din Moldova*. Chișinău: Tipografia Arva Color, 2019.
8. Timuș, Asea M. *Dicționar internațional în domeniul anatomiei veterinare* (V. Enciu, UASM). În: „Akademos”. Revistă de știință, inovare, cultură și artă, AȘM, Chișinău, 2018, Nr. 1, p. 165.
9. Sediul INJ – pagini de istorie [online]. [Accesat: 18.06.2025]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://www.inj.md/ro/sediul-inj-pagini-de-istorie>
10. Avornic, Gh. și colab. *Valentin Așevschi: un nume care a devenit renume. El a fost, este și va fi Profesorul Valentin Așevschi*. În: „Noosfera”, revistă științifică, de educație, spiritualitate și cultură ecologică, 2017, nr. 18, p. 155-159.
11. Tomița, Petru. *Facultatea de Economie a Universității Agrare de Stat din Moldova la cea de-a 45-a aniversare: – Realizări și perspective*. UASM, 17 p. [online]. [Accesat: 16.06.2025]. Disponibil pe Internet la adresa: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/image/3-17_0.pdf
12. Догель, Валентин. *Зоология беспозвоночных*. Выпуск VII (первый в 1934). Москва: Издательство Высшая школа, 1981, 606 с.
13. Ganea, I.M.; Krasnova, I.I. *Dicționar zoologic rus-moldovenesc*. Chișinău: Editura Cartea Moldovenească, 1969, 320 p.
14. Bunesu, Horia. *Zoologia nevertebratelor* (curs). Cluj-Napoca: Editura Academpres, 2001, 352 p.
15. Eremia, Nicolae; Guțan, Ana (coord.). *Facultatea de Zootenie și Biotehnologii la 70 de ani de activitate, 1940–2010*. Chișinău, 2011, p. 38-39.
16. Xenofontov, Ion Valer. *Enciclopedia curiozităților. Trecut și prezent*. Vol. I, Iași: Lumen, 2016, p. 89-92.

Citation: Timuș, A. Zoology as a subject of study at three faculties. From Bessarabia to the Republic of Moldova. *Dialogica. Cultural Studies and Literature Scientific Journal*, 2025, nr. 3, p. 95-104. <https://doi.org/10.59295/DIA.2025.3.11>

Publisher's Note: *Dialogica* stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright:© 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).